

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Хмари Вікторії Володимирівни «Фразеологічні одиниці з антропним компонентом у західногерманських і східнослов'янських мовах: зіставний аспект», подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

Дисертація Хмари Вікторії Володимирівни присвячена виявленню лінгвокультурної специфіки фразеологічних одиниць з антропним компонентом (ФОАК) у західногерманських та східнослов'янських мовах шляхом зіставлення їх концептуальної семантики. Антропоцентризм як принцип дослідження займає у сучасних лінгвістичних розвідках чільне місце, оскільки невід'ємним залишається зв'язок мови, культури та людини як носія цих надбань кожного конкретного народу. Тому як вітчизняні, так і зарубіжні мовознавці обирають різноманітні підходи (лінгвокультурний, лінгвоконцептуальний, соціолінгвістичний) під час вивчення та зіставлення лінгвокультурної специфіки досліджуваних фрагментів дійсності. Зокрема, вивчення взаємозв'язку мови та культури відбито у працях А.Б. Вежбицької, В.А. Маслової, К.І. Мізіна, В.М. Телії, С.А. Жаботинської, Дж. Лакоффа, О.С. Кубрякової та ін.

Незважаючи на достатню кількість праць, присвячених вивченню особливостей концептуалізації світу, слід наголосити, що дослідженню спільного та відмінного, зокрема в чотирьох мовах з позицій зіставної концептуальної семантики приділено небагато уваги. В.В. Хмара робить спробу виявити спільні й етноспецифічні риси ФОАК сучасних англійської, німецької, української та російської мов у фразеологічній репрезентації біофізичної, психічної та соціальної іпостасей людини з розробкою нової фрейм-схеми концептуального простору ЛЮДИНА.

Відсутність зіставних досліджень ФОАК на матеріалі західногерманських та східнослов'янських мов зумовлює *актуальність дисертаційної роботи,*

тому що сприяє комплексному вивченню особливостей різномовних номінацій певного фрагменту світу, зокрема людини та всього, що з нею пов'язане; уможливорює розкриття особливостей мовного кодування інформації про фізичне, психічне та соціальне існування людини засобами фразеології в різних лінгвокультурах.

Дослідження відповідає *науковому напрямку*, який розробляє Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, зокрема, держбюджетним науковим темам «Розвиток і взаємодія мов і літератур в умовах глобалізації», «Мови та літератури народів світу: взаємодія і самотність».

На схвалення заслуговує великий *обсяг лексичного матеріалу* (2752 ФОАК, до складу яких увійшли 782 ФО з англійської, 698 ФО з німецької, 625 ФО з української, 647 ФО з російської мов, який проаналізувала дисертантка, використавши 103 словника (тлумачні, фразеологічні англійської, німецької, української та російської мов).

Визначені *методи дослідження*, зокрема, індуктивний аналіз, описовий, зіставний, метод компонентного аналізу, концептуальний аналіз, методика фреймового моделювання, метод прототипової семантики, метод симптоматичної статистики дозволяють провести ґрунтовний аналіз матеріалу і виявити спільні та етноспецифічні характеристики ФОАК, що вербалізують концепт ЛЮДИНА в англійській, німецькій, українській і російській мовах.

Завдання дослідження, які визначені у роботі, охоплюють наступні основні напрямки роботи: по-перше, з'ясування теоретичного підґрунтя дослідження фразеологічних одиниць з антропним компонентом на позначення людини в зіставному аспекті і виокремлення методологічних принципів аналізу ФОАК з розробкою комплексної методики їх дослідження в зіставному аспекті; по-друге, моделювання фрейм-схеми концептуального простору ЛЮДИНА в семантиці ФОАК досліджуваних мов та побудова фрейм-схеми ЛЮДИНА; по-третє, опис специфіки концептуально-метафоричної детермінації значення

ФОАК у сучасних германських і слов'янських мовах та характеристика прототипової семантики ФОАК у досліджуваних мовах.

Зазначені аспекти дисертації свідчать про її *наукову новизну*. При цьому слід підкреслити, що вперше виявлено спільні й етноспецифічні риси ФОАК сучасних англійської, німецької, української та російської мов з позицій зіставної концептуальної семантики; розроблено фрейм-схему концептуального простору ЛЮДИНА; побудовано фрейм-схемату ЛЮДИНА на основі методики С.А. Жаботинської; змодельовано й зіставлено концептуальні структури значень різномовних ФОАК і продемонстровано роль концептуальної метафори в її утворенні; виявлено спільні та етноспецифічні риси у фразеологічній репрезентації біофізичної, психічної та соціальної іпостасей людини в західногерманських і східнослов'янських мовах. Структура роботи чітко визначена, логічно побудована, складається з трьох розділів.

Значущість виявлення особливостей об'єктивації концепту ЛЮДИНА одиницями фразеоніміконів західногерманських і східнослов'янських мов, на думку В.В. Хмари, пояснює той факт, що ФО мови не тільки відображають звичаї, традиції, історію та фольклор народу, але й інтерпретують їх, створюючи особливу реальність, у якій існує людина. Аналізуючи семантичні властивості фразеологічних одиниць зіставлюваних мов, автор виокремлює групи ФОАК, які семантично орієнтовані на людину, зокрема, номінації зовнішнього вигляду, номінації віку, номінації стосунків, номінації позитивних і негативних рис людини, номінації психологічних станів, номінації видів діяльності (с. 32-34).

У роботі досліджено структурні риси фразеологічних одиниць зіставлюваних західногерманських і східнослов'янських мов з урахуванням морфологічного, граматичного, компонентного, лексемного принципів. В системі різномовних ФОАК розмежовано дієслівно-іменникові, прикметниково-іменникові та прийменниково-іменникові одиниці, які диференціюються, зважаючи на комплекс факторів, зокрема на їхнє лексичне

оточення, ступінь фразеологізації, семантичну злитість і нерозкладність. Дисертантка наголошує, що чим більший ступінь абстракції, то яскравіше виражена фразеологічна семантика.

На увагу заслуговує докладний огляд лінгвокультурологічних студій, які охоплюють вивчення лінгвокультурних особливостей певної нації у зіставному аспекті. На лінгвокогнітивному рівні, на думку автора, коди культури охоплюють генералізовані висловлювання, крилаті вислови, прислів'я, приказки, які уособлюють національно детерміновані уявлення, що існують у кожній національній культурі. В свою чергу аналіз культурно-національної конотації дає змогу простежити вплив культурно-людського чинника на формування й функціонування таких одиниць. Наслідок такого впливу – набуття ними функції стереотипів національної культури.

Вагоме прикладне значення має опис комплексної методики зіставлення фразеологізмів з антропним компонентом (с. 63-86). В свою чергу багатоаспектний аналіз репрезентацій концепту ЛЮДИНА засобами ФОАК дає змогу відобразити зміст і структуру аналізованого феномену. Методом суцільної вибірки дібрано фактичний матеріал дослідження, який становлять 2752 ФОАК, у структурі яких є соматизми *голова, волосся, вухо, ніс, око, губи, язик, зуби, шия, плечі, рука, палець, спина, живіт, нога, коліно*.

Серед методик семантичного аналізу автор вважає дієвою методику компонентного аналізу значення. Використовуючи термін *значення ФОАК*, В.В. Хмара має на увазі системне значення одиниці, аналіз якого передбачає виявлення зафіксованого сучасними лексикографічними джерелами переліку його складників. Словникові дефініції дають змогу провести членування значення на більш прості компоненти – семантичні складники (семи), а різні види словників гармонізують об'єктивні й суб'єктивні підходи до розуміння зазначеного поняття. У дисертації дефініційний аналіз спрямований на з'ясування засобів реконструкції концепту ЛЮДИНА.

Для представлення концептуальної структури ФОАК використано

методику фреймового моделювання (С.А. Жаботинська), застосування якої дало змогу побудувати фрейм-схемату ЛЮДИНА як основу значень аналізованих ФОАК (Рис. 3.1, с. 121). Для виокремлення й узагальнення подібних і відмінних ознак мовної фіксації спільного та відмінного в межах різних лінгвокультур використано зіставний метод. Автор робить акцент на аксіологічності як одному із критеріїв для виокремлення ізоморфних рис ФОАК, що вможливує констатацію схвального або негативного ставлення людини до різних аспектів життєдіяльності та явищ (с. 79-81). Факт відмінностей дає змогу говорити про специфіку окремих картин світу і дисертантка провела ґрунтовний зіставний аналіз щодо соматичних компонентів ФОАК у зіставлюваних мовах за спадною активністю (Табл. 2.1, с. 84). Аналіз ФОАК із соматичним компонентом уможливив з'ясування особливостей репрезентації суспільних відносин, індивідуально-особистісних рис людини, її фізіологічного стану та репрезентацію людини в просторі.

Виявляючи етноспецифіку інформаційного наповнення концепту ЛЮДИНА в різних мовних картинах світу, В.В. Хмара зазначає, що специфікою можуть відрізнятися тематична (фреймова) структура концепту, ступінь диференціації окремих його субфреймів, інформаційна насиченість корелюючих слотів та асоціативні простори. Для перевірки цієї гіпотези в роботі різномовні ФОАК підлягають лінгвокогнітивному аналізу.

Фрейм ЛЮДИНА представлений міжфреймовою мережею, у структурі ділянок якої за допомогою ФОАК виділено такі найбільші інформаційні блоки (субфрейми), як біофізична іпостась, соціальна іпостась, психічна іпостась (Додаток Б, с. 220). Під час аналізу субфрейму «біофізична іпостась» концепту ЛЮДИНА (с. 93-98) дисертантка зазначає, що вербалізація різних інформаційних ділянок даного субфрейму демонструє ізоморфізм, зокрема щодо фізичного стану, фізичних дій, орієнтування в просторі, зовнішності, віку, фізичних дій, просторово-часового буття (розміщення стосовно інших об'єктів, проміжків часу, орієнтування в часі, швидкості).

В.В. Хмара, аналізуючи субфрейм «психічна іпостась» (с. 98-111), зазначає, що психічне життя особи різноманітно представлене в різномовних системах ФОАК, аналіз яких свідчить про наявність як ізоморфних, так і аломорфних у семантичному плані одиниць. Даний субфрейм, що знаходить вербалізації за допомогою ФОАК в усіх аналізованих мовах, зберігає інформацію про перцептивні можливості, риси характеру, емоційні процеси, когніцію, мотиваційні стани, волевиявлення. На основі зіставлення автор систематизувала низку рис характеру через лінгвокультурне профілювання в семантиці різномовних ФОАК, які є фокусними для відповідних лінгвоспільнот (Додаток В, с. 221-222). Аналіз лінгвокультурного профілювання емоційних процесів у семантиці різномовних ФОАК виявив левову частку спільних рис на фоні розбіжних (Табл. 3.1, с. 107). Дисертантка проводить зіставлення інформації про когнітивну діяльність людини і зазначає, що вона набуває ізоморфного представлення в семантиці досліджуваних ФОАК стосовно рівня інтелекту, розумових процесів, ерудиції, думок і переконань, а також оцінки якості. Можливості людини щодо оцінки кількості представлені у ФОАК усіх досліджуваних мов, окрім англійської (Табл. 3.2, с. 110).

Під час аналізу різномовних ФОАК на позначення субфрейму «соціальна іпостась» концепту ЛЮДИНА В.В. Хмара визначила, що в усіх лінгвокультурах уваги спільноти потребують *поведінка особи, міжособистісна взаємодія, відносини, володіння, матеріальний стан, відповідність нормам спільноти, відповідність інтересам особи*. При цьому інформація про участь у *політичній діяльності* вербалізована ФОАК лише в англійській картині світу, а у *творчій діяльності* – лише у російськомовній картині світу, знання про відповідність нормам спільноти не формують семантику ФОАК у німецькомовній картині світу (Додаток Б, с. 220).

Значущими для підтвердження результатів проведеного зіставного дослідження є таблиці, де представлено відсоткову репрезентацію компонентів субфреймів «біофізична іпостась», «психічна іпостась» та «соціальна іпостась»

в англійській мові (Табл. 3.3, с. 116), німецькій мові (Табл. 3.4, с. 117), українській мові (Табл. 3.5, с. 118), російській мові (Табл. 3.6, с. 119).

Спираючись на синтез деталізованих фреймових моделей проаналізованих різномовних ФОАК, дисертантка говорить про базову міжфреймову мережу, що структурує концептуальні простори цих одиниць в усіх досліджуваних різномовних картинах світу (Рис. 3.1, с. 121). В роботі зазначено, що концептуальні простори аналізованих ФОАК демонструють ізоморфізм у структурному плані, проте інформаційне наповнення корелюючих слотів є як відносно однаковим, так і аломорфним. Аломорфізм виявляється через акцентування в різних лінгвокультурах різних аспектів біофізичного, психічного чи соціального буття людини, через що до значень різномовних ФОАК потрапляють різні пакети інформації з відповідних субфреймів.

Кожна з різномовних картин світу виробила власний набір компаративних моделей, які є як спільними з моделями в інших мовних картинах світу, так і відмінними. В.В. Хмара виділяє у ньому декілька шарів генералізації – моделі, що поєднують концепти більш загальної семантики, специфікуються за моделлю гіпонімії, причому специфікації може зазнавати як референт (людина (роль 1) – керівник, підлеглий, вихователь та ін.), так і корелят (людина (роль 2) – вершник, правитель та ін.). Серед компаративних моделей (Табл. 3.8, с. 154), що залучаються до формування значень аналізованих ФОАК, авторка виділяє моделі з ізоморфними референтами, які свідчать про осмислення всіма аналізованими лінгвоспільнотами однакових фрагментів буття, та з аломорфними, які відображають етнічну специфіку сприйняття світу. Дисертантка наголошує, що аломорфізм може виявлятися й на рівні системи референтів, і на рівні системи корелятів.

В.В. Хмара провела ґрунтовний аналіз прототипової семантики фразеологізмів з антропним компонентом (с. 156-168). Автор зазначає, що система взаємопереплетених лексико-семантичних груп різномовних ФОАК характеризує осіб із позиції їх біологічного, психічного та соціального

існування, причому до фокусу основного інтересу лінгвоспільнот потрапляють такі сфери існування людини, як інтелект, вид діяльності, риси характеру, звички та зовнішність особи.

На схвалення заслуговують додатки у вигляді таблиць та схем, де відображено результати зіставного дослідження ФОАК в англійській, німецькій, українській та російській мовах (с. 219-230).

Логічний виклад матеріалу та висновки кожного розділу роботи підтверджують основні положення, які виносяться на захист. Вся праця в цілому характеризується новизною і теоретичною значущістю. Вважаємо за потрібне висловити певні зауваження та запитання і отримати на них відповіді від В.В. Хмари.

1. На с. 27-28 звертається увага на два типи ознак фразеологічних зворотів: зовнішні (структурні особливості ФО) і внутрішні (семантичні особливості ФО), де останнім відводиться провідна роль. Чи вважає дисертантка, спираючись на проведений зіставний аналіз, що зовнішні особливості ФО є малодостовірними?

2. Якими шляхами найчастіше відбувалася реалізація вторинної номінації (за допомогою порівняння, метонімії чи метафори)? Чим пояснюється та чи інша перевага вживання в зіставляваних мовах?

3. На с. 113 наведено приклад англ. *have a good arm* – бути вправним у спорті, особливо в бейсболі, де значення пов'язується, зокрема з популярною грою, яка взяла початок в Англії і стала національним видом спорту у США. Чи зустрічаються подібні приклади з національною специфікою у інших лінгвокультурах, визначені фрагменти яких досліджувала дисертантка?

4. У роботі під час зіставного дослідження лінгвокультурного профілювання рис характеру в семантиці різномовних ФОАК (Додаток В, с. 221-222) проаналізовано позитивні та негативні риси характеру. Чому, на думку авторки, переважають ФО з негативною конотацією?

У дисертації трапляються описки на сторінках 24, 48, 68, 83, 102, 120, 134, 191, 231. Ці незначні недоліки однак не применшують у цілому позитивної оцінки роботи. Дисертація В.В. Хмари може бути кваліфікована як завершене самостійне дослідження і є повна підстава відзначити її наукову обґрунтованість. Отримані результати роблять суттєвий внесок у теорію зіставної семантики, когнітивної семантики, лінгвокультурології та фразеології. Розроблена фрейм-схема концептуального простору ЛЮДИНА та фрейм-схемата ЛЮДИНА можуть бути застосовані у подальших зіставних дослідженнях семантичного фрейму ЛЮДИНА. Автореферат повністю відповідає структурі, викладу та висновкам дисертації. Її основні положення відбито в одинадцяти публікаціях. Апробація є достатньою.

Викладене вище дає підстави вважати, що дисертаційна робота «Фразеологічні одиниці з антропним компонентом у західногерманських і східнослов'янських мовах: зіставний аспект» відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року № 567 (зі зміною, внесеною згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 1159 від 30.12.2015 року), а її авторка Вікторія Володимирівна Хмара заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство.

Офіційний опонент –
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської і
слов'янської філології та зарубіжної
літератури Вінницького державного
педагогічного університету
ім. М. Коцюбинського

Голова комісії

12.03.2018

Л.В. Дробаха

